

Znaczna część rot dotyczy prawa karnego. Wśród odnotowanych przestępstw dominuje zdecydowanie zranienie (np. aż 114 zapisek w tomie II, tj. 90% całości zapisek), potem kradzież, w mniejszej zaś liczbie występują zniewaga (*dehonestatio*), zabójstwo, podpalenie lub inne przestępstwa.

Wydawnictwo filologiczne — takim jest przecież każdy tom z omawianej serii — wzbogaca więc w jakimś stopniu także wiedzę historycznoprawną. Filologowie zdecydowanie prześcignęli historyków w edycjach materiałów z ziemskich ksiąg sądowych i oni głównie w okresie powojennym przyczynili się do poszerzenia naszej wiedzy o tych materiałach. Mieli zresztą łatwiejsze — niż historycy — zadania edytorskie ze względu na ograniczony zakres materiałów. Niemniej należy im się podziękowanie za ich pożyteczną — nie tylko dla nich samych — pracę. Równocześnie muszą wszakże budzić się smętne refleksje w związku z kompletnym zastojem panującym ostatnio w dziedzinie wydawnictw ziemskich i grodzkich ksiąg sądowych, przeznaczonych dla historyków. Nie ma potrzeby uzasadniać, jak cenne są to źródła. Mimo to nie mamy nawet skromnego ich wyboru z wieków XVI do XVIII.

BOGDAN LESIŃSKI (Poznań)

Bogdan Sobol, *Sejm i sejmiki ziemskie na Mazowszu Książęcy* Towarzystwo Miłośników Historii w Warszawie, Warszawa 1968 s. 200.

Rozprawa B. Sobola składa się ze wstępu i pięciu rozdziałów. Osobnego zakończenia nie ma. Dołączone są wykazy skrótów, źródeł i literatury oraz streszczenie w języku angielskim.

We wstępie autor wyjaśnia, że rozprawa powstała na marginesie prac przygotowawczych do wydawnictwa *Iura Masoviae Terrestria*. Autor przejrzał w l. 1954 - 1959 setki tysięcy zapisek sądowych i wydobył z akt wszystko, co dotyczyło sejmów i sejmików mazowieckich. Wykorzystano uratowane z pożogi wojennej księgi sądowe, wyciągi sporządzone ongiś pod kierunkiem J. Kapicy-Milewskiego z tych ksiąg, które zaginęły, metrykę mazowiecką, dokumenty oryginalne, odpisy w Tekach Naruszewicza i w Tekach Balzera (w Ossolineum). Dzięki nieprzerwanemu ciągowi ksiąg sądowych warszawskich i zakroczymskich można było ustalić chronologię sejmów od r. 1455. Wstęp poświęcony jest również postawieniu zagadnienia genezy sejmu i czasu jego powstania. Po omówieniu literatury przedmiotu autor ustala, że sejm wykształcił się z lat 1455-1500, a nie obok nich. Nie udało się ustalić momentu, gdy to nastąpiło. Autor przyjmuje, że przemiana nastąpiła około połowy w. XV, może w związku z reformami ks. Bolesława IV. Do zagadnienia tego jeszcze powrócimy.

Rozdział I, „Kształtowanie się sejmu na Mazowszu” przynosi uzasadnienie źródłowe powyższej tezy. Na szczególną uwagę zasługuje ustalenie faktu, że rozbięcie księstwa na dzielnice przyniosło chwilowo upadek sejmu. Dowodzi to jak sędzę, słabości tej instytucji, bowiem w księstwach Rzeszy, w których zgromadzenia stanowe były żywotne, podział na dzielnice nie prowadził do rozbitcia zjazdów stanów, które nadal reprezentowały jedność kraju (np. Meklemburgia, Szlezwik-Holsztyn). Ciekawe jest podkreślenie wzrostu znaczenia średniej szlachty w okresie rozbitcia księstwa na dzielnice. Może wiąże się to z rosnącym w latach osiemdziesiątych XV w. eksportem zboża i drewna z Mazowsza.

---

wieku, CPH, t. XVII, z. 2, 1965, s. 71 - 91) oraz Z. Rymaszeńskiego (*Z problematyki dawności w polskim prawie ziemskim*, Zeszyty naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Nauki Humanistyczno-Społeczne, Seria I, z. 59, Łódź 1968, s. 117 - 134).

Rozdział II, „Sejmiki ziemskie” poświęcony jest analizie tej instytucji, która jest w pełni udokumentowana od r. 1502, kiedy po raz pierwszy wystąpili posłowie ziemscy z całego Mazowsza: poszczególne ziemie wysyłały ich czasem już w końcu XV w. W sejmikach uczestniczyli posesjonaci, nie zaś szlachta zagrodowa. Udział był obowiązkowy i obowiązkowe uczestnictwo w pokrywaniu kosztów wysyłania posłów. Istniały odrębne zjazdy dostojników, ale na sejmikach zawsze występują dwie grupy uczestników: urzędnicy i *communitas*. Zaznacza się wyraźnie supremacja księcia i rady dostojników oraz mała rola sejmików. Skarb ziemski, zasilany opłatami szlachty, przeznaczony był tylko na pokrywanie kosztów uczestnictwa w sejmach. W obradach sejmku jednoizbowego brali udział dygnitarze, posłowie i szlachta przybyła na sejm. Stąd słuszna uwaga autora, że szlachta w swej masie mogła nie czuć się reprezentowana przez swych posłów (s. 54), na co książę i rada odpowiadali przymusem, uważając posłów za reprezentantów ziem i nakładając na szlachtę obowiązek wyboru posłów (1519 r.). Słusznie więc autor zauważył, że nie zawsze reprezentacja jest czymś rzeczywistym (s. 55). W płaszczyźnie porównawczej twierdzenie to pozwala lepiej zrozumieć stan rzeczy na Węgrzech, gdzie za Macieja Korwina istniał sejm złożony z możnych i przedstawicieli pełnomocnych szlachty wybieranych w komitatach, a po jego śmierci szlachta domagała się sejmów *viritim*, konno i zbrojno. Dowodzi to, że była ona niezadowolona z systemu reprezentacji za panowania Macieja.

Rozdział III, „Sejm” zajmuje się składem, kompetencją i działalnością, sposobem zwoływania, terminami i miejscem zebrań sejmku oraz końcowym okresem jego istnienia. W skład sejmku wchodziłi wszyscy urzędnicy, zasiadający w radzie księcia oraz posłowie ziemscy i przybyła szlachta. Posłów było 48 lub 52, urzędników-radców wraz z radcami duchownymi — jeszcze więcej, co dawało im liczebną nawet przewagę nad posłami ziem. Radcami duchownymi byli kanonicy warszawscy oraz, jeśli dzielnice były zjednoczone, także biskup i kanonicy płoccy. Opat czerwiński występuje na sejmie tylko jeden raz. Można by zauważyć wpływ wzoru mazowieckiego na Prusy Królewskie, gdzie były tendencje do powoływania do rady niższych urzędników i sędziów, czemu przeciwstawiał się m. in. Łukasz Watzenrode.

Kompetencje sejmku obejmowały sądownictwo, ustawodawstwo, politykę zagraniczną, uchwalanie podatków i pospolitego ruszenia. Sprawy sądowe (autor naliczył około 3000 spraw w badanym okresie) dotyczyły w zasadzie procesów cywilnych, choć w 1518 r. rozpatrywano także sprawę buntu z r. 1517. W zasadzie jednak sprawy karne jak się wydaje nie były odsyłane na sąd sejmowy. W szczególności wiemy z okazji *cause célèbre* okresu — zamordowania Jakuba Boglewskiego przez ks. Pieniżkę, że oskarżona o udział w morderstwie żona Jakuba, Dorota z Węgrzynowa została postawiona przed sąd wojewody Jana Boglewskiego, brata zamordowanego, który ją wypuścił, a innych oskarżonych skazał. Dorota była córką wojewody mazowieckiego, ale jej nie postawiono przed sąd sejmowy. Inna rzecz, że sprawę starano się zatuszować i w Warszawie i w Krakowie (1466).

Ustawodawstwo należało do kompetencji księcia i rady, czasem uczestniczył też w wydawaniu praw sejm. Dodać tu należy, że w sprawach zagranicznych w czasie wojny trzynastoletniej decydował książę z radą, jak to wynika z aktu rozejmu z r. 1459, zawartego na 6 lat.

Sejmki zwoływał tylko książę, odbywały się one wyłącznie w Warszawie i Zakroczymiu, terminy były zmienne. W latach 1496 - 1526 autor naliczył 55 sejmów pewnych, po 2 - 3 w roku. Po inkorporacji Mazowsza do Korony i zniesieniu sejmku sejmiki zaczęły przejawiać bardziej ożywioną działalność.

Rozdział IV, „Chronologia zgromadzeń stanowych na Mazowszu” zawiera doskonały katalog sejmów mazowieckich, przy czym autor ustala, że źródła podają czasem kilka dat dla jednego sejmku (m. in. początek — koniec).

Rozdział V, „Uczestnicy zjazdów” stanowi bardzo cenne zestawienie przede wszystkim urzędników książęcych. Na jego podstawie autor ustala sposoby awansu albo na tym samym urzędzie w kolejności „starszeństwa” ziem, albo w obrębie tej samej ziemi na różne urzędy. Szkoda, że autor nie dał indeksu osób, którego nie zastąpi nawet najlepsza tabela.

W tej bardzo dobrej pracy, którą opublikował B. Sobol, na czoło wysuwa się zagadnienie genezy sejmu mazowieckiego i okoliczności, w których instytucja roków książęcych wyłoniła z siebie sejm księstwa. Jako *terminus a quo* autor podaje z zastrzeżeniem r. 1446, *terminus ad quem* to 1455 lub 1456 (na pewno). Wydaje się, że nawet przyjmując za pewną wiadomość Lubomirskiego o sejmie z r. 1446, sejm w początkach istnienia nie był zwoływany regularnie, a wiadomość z r. 1446 może być pierwszą jaskółką. Są jednak pewne wskazówki, dotyczące sytuacji politycznej na Mazowszu, które pozwalają wyświetlić okoliczności powstania sejmu. Nie ulega wątpliwości, że Mazowsze żywo interesowało się rozwojem opozycji stanowej w państwie krzyżackim a później wybuchem powstania w r. 1454. Mamy na to przekazy źródłowe. Książęta wyraźnie sprzyjali Krzyżakom i zajmowali chłodne i niechętnie stanowisko wobec Związku Pruskiego. Z drugiej strony wśród dostojników mazowieckich Związek posiadał przyjaciół (Jan Rogala z Węgrzynowa — wojewoda mazowiecki), informowano Związek o poufnych rokowaniach książąt z Zakonem (M. Biskup, *Zjednoczenie Pomorza Wschodniego z Polską w połowie XV w.*, Warszawa 1959, s. 194 - 201, 203 - 204). Część szlachty wyraźnie opowiadała się za powstańcami (ibidem, s. 121, p. 367) i zaciągała się w służbę Związku. Z drugiej strony książęta wysyłali posiłki Zakonowi aż do chwili, gdy interwencja królewska położyła temu kres. Natomiast stale po cichu popierali Zakon, pozwalając zaopatrywać go w żywność i konie. Czy jednak przykład Związku Pruskiego nie oddziaływał na Mazowsze i nie skłaniał książąt do rozszerzenia kompetencji sejmu? Dowodów na to nie posiadamy, ale sytuacja społeczna i polityczna na Mazowszu pozwala na postawienie takiej hipotezy. W tym wypadku daty ustalone przez autora (1455, względnie 1456) byłyby rzeczywiście bliskie początku przemiany roków książęcych w sejm, a może datami pierwszych sejmów.

Praca B. Sobola przynosi nam znaczne wzbogacenie naszych wiadomości o dziejach reprezentacji stanowej na Mazowszu oraz nowy i cenny materiał porównawczy do badań także w skali europejskiej.

KAROL GÓRSKI (Toruń)

Otto Hintze: *Gesammelte Abhandlungen*, Band I. *Staat und Verfassung. Gesammelte Abhandlungen zur Allgemeinen Verfassungsgeschichte* her. v. Gerhard Oestreich mit einer Einleitung v. Fritz Hartung, 2 Auflage, Göttingen 1962 s. 580. Band II. *Soziologie und Geschichte. Gesammelte Abhandlungen zur Soziologie, Politik und Theorie der Geschichte*, her. und eingeleitet v. G. Oestreich, 2 Auflage, Göttingen 1964 s. 67 + 545. Band III. *Regierung und Verwaltung. Gesammelte Abhandlungen zur Staats-, Rechts- und Sozialgeschichte Preussens* her. u. eingeleitet v. Gerhard Oestreich, 2 Auflage, Göttingen 1967 s. 31 + 676 + 1 tablica (porteret).

Otto Hintze (1861 - 1940) był jednym z czołowych przedstawicieli dawnej pruskiej nauki historycznej, a od 1914 r. — członkiem Akademii Pruskiej w Berlinie. Był autorem licznych prac i wydawcą źródeł. Poświęcił się przede wszystkim historii administracji, traktując ją porównawczo, przy czym za szczyt osiągnięć uważał administrację pruską. Sam pochodził z rodziny urzędniczej z Pyrzyc, gdzie